

ПРО КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Розглянуто й узагальнено наявні результати наукових досліджень щодо визначення поняття конкурентоспроможності національної економіки. На основі застосування стратегічного підходу до управління національною конкурентоспроможністю уточнено поняття «конкурентоспроможність національної економіки».

Ключові слова: конкурентоспроможність, національна економіка, сутність, концепція, економічна категорія, стратегічний підхід.

Останнім часом питання конкурентоспроможності національної економіки привертає все більшу увагу як науковців, так і урядовців. Конкурентоспроможність є однією з базових економічних категорій, значення якої набуває актуальності. Формування конкурентоспроможної економіки — одне з пріоритетних завдань економічної політики України.

Сьогодні з урахуванням світових тенденцій поширення глобалізації та конкуренції в центрі обговорень перебувають методологічні аспекти оцінки конкурентоспроможності країни і шляхи підвищення її рівня.

Саме конкурентоспроможність стає визначальним критерієм ефективності національної економіки, що в нових економічних умовах робить її привабливою для потенційних інвесторів і є ключовим елементом здійснення європейської інтеграції [1].

З розпадом єдиного радянського простору перед молодими суверенними державами виникла проблема проникнення на світові ринки зі своїми товарами. Глибока ступінь їх глобалізації і вже існуюча структура привели до того, що молодим державам доводиться вступати в конкурентну боротьбу з більш економічно розвченими країнами або об'єднаннями країн. При цьому держави, що знаходяться на шляху до ринкових реформ, мають витратити значні зусилля, концентруючи їх на окремих напрямках, найбільш доступних з огляду на існуючі умови господарювання. У цих умовах і виникає питан-

ня про конкурентоспроможність національної економіки як можливості реалізації конкурентних переваг країни на зовнішніх ринках.

Таким чином, системне дослідження конкурентоспроможності національної економіки є дуже важливим як в теоретичному, так і в практичному плані. Проблема конкурентоспроможності економіки потребує подальшої розробки, тому що як в економічній науці, так і при реалізації економічної політики не досягнуто однозначності й використовуються різні теоретичні підходи не тільки відносно чинників зростання конкурентоспроможності, а й самого поняття «конкурентоспроможність національної економіки».

Проблема забезпечення конкурентоспроможності економіки посідає чільне місце у працях М. Портера [2], І. В. Багрової [3], В. М. Гейця [4], Н. Гражевської [5], В. В. Мартиненко [6], Л. І. Піддубної [7], які зробили значний внесок у розробку теоретичних і практичних засад формування конкурентоспроможності економіки.

Важливий аналітичний та емпіричний матеріал щодо аналізу сутності та проблем підвищення конкурентоспроможності національної економіки, основних чинників, які формують конкурентне середовище економіки, дослідження теоретичних засад конкуренції та рівня конкурентоспроможності містять праці вітчизняних фахівців: Я. Б. Базилюка, Я. А. Жаліло, М. З. Згуровського [8], А. С. Гальчинського [9], М. І. Гельвановського [10], В. В. Дергачової [11], І. В. Крючкової [12], Р. А. Фатхутдінова [13], О. А. Швиданенка [14] та ін.

© О. В. Кендюхов, О. М. Фабер, 2012

Однак, незважаючи на числені дослідження цієї проблематики, концепція конкурентоспроможності не має загальноприйнятого визначення, існує безліч понять конкурентоспроможності національної економіки, що призводить до певної невизначеності в даному понятійному апараті.

Актуальність проблеми забезпечення національної конкурентоспроможності зростає в умовах міжнародної інтеграції України й подальшого розвитку ринкової економіки. Потребують подальшого дослідження теоретико-методологічні засади конкурентоспроможності національної економіки. Доцільність дослідження підтверджуються й тим, що деякі теоретичні аспекти залишаються дискусійними і недостатньо вивченими. Зокрема, потребує уточнення саме поняття «конкурентоспроможність національної економіки». Вимагають удосконалення сучасні методи оцінки рівня конкурентоспроможності національної економіки та визначення чинників і ступеня їх впливу на конкурентоспроможність країни.

Метою даної статті є узагальнення підходів до визначення сутності та змісту конкурентоспроможності країни й уточнення поняття конкурентоспроможності національної економіки.

Конкурентоспроможність національної економіки в сучасній економічній літературі розглядається вкрай неоднозначно, це поняття є відносно новим і залишається багатоаспектним.

Посилення глобалізаційних світових процесів сприяло перенесенню акцентів у питаннях конкурентоспроможності з мікро- на макрорівень.

На сьогодні майже в усіх розвинутих країнах створені спеціальні комісії для аналізу стану конкурентоспроможності своєї економіки та пошуку шляхів її удосконалення [15, с. 3]. В Україні діє навіть рада конкурентоспроможності України [16].

Огляд трактовок поняття національної конкурентоспроможності зарубіжними дослідниками наведено у праці М. Портера «Конкуренція». Деякі з них розглядають конкурентоспроможність країни як явище макроекономіки, що управляється такими факторами, як валютний курс, відсоткові ставки і дефіцит бюджету. Інші зазначають, що конкурентоспроможність національної економіки — це результат надлишку дешевої робочої сили. Деякі віддають перевагу ствердженню, що конкурентоспроможність керується політикою уряду. Популярне на сьогодні трактування національної конкурентоспромож-

ності полягає у відмінностях практики управління в різних країнах, що включає взаємовідносини між менеджментом і робочою силою.

Кожне з цих визначень неповне, жодне з них не є достатнім для раціонального пояснення конкурентоспроможності [2, с. 210–211].

М. Портер визначає, що єдиною розумною концепцією конкурентоспроможності на національному рівні — це продуктивність [2, с. 211].

Вперше конкурентоспроможність країни як основа економічної політики була проголошена США в 1985 р. Комісією з питань конкурентоспроможності при Президентові США національна конкурентоспроможність визначена як здатність країни в рамках вільних і справедливих ринкових умов виробляти товари та послуги, які здатні відповідати вимогам міжнародного ринку [15, с. 3].

Поняття конкурентоспроможності національної економіки згідно з різними джерелами трактується в різних аспектах.

У західній економічній літературі поширене «універсальне» трактування конкурентоспроможності як здатності країни чи фірми розробляти й виготовляти товари і послуги або вищої якості, або ж за цінами, значно нижчими порівняно з конкурентами [8, с. 8].

Всесвітній економічний форум, що є провідною організацією з оцінки рівня глобальної конкурентоспроможності, розглядає конкурентоспроможність національної економіки як здатність країни досягати високих темпів зростання середньодушового приросту ВВП [15, с. 3].

За визначенням Інституту розвитку менеджменту, конкурентоспроможність національної економіки це — наявність середовища, яке має найефективнішу структуру, інституції та політику, що забезпечують нації необхідні можливості для конкуренції.

В економічній енциклопедії наведено наступне визначення поняття конкурентоспроможності країни: «Конкурентоспроможність країни — здатність економіки однієї держави конкурувати з економіками інших держав за рівнем ефективного використання національних ресурсів, підвищення продуктивності народного господарства й забезпечення на цій основі високого та постійно зростаючого рівня життя населення. Найважливіша передумова конкурентоспроможності країни — активна діяльність держави, яка визначає і здійснює стратегію конкурентоспроможності, встановлює «правила гри» ринкових відносин» [17, с. 814].

Р. А. Фатхутдінов [13] зазначає, що забезпечення конкурентоспроможності є основою фінансової стійкості, комплексності та перспективності розвитку організації і її комплексної безпеки. Вченим обґрунтовано необхідність застосування системного підходу до вивчення конкурентоспроможності та визначено поняття стратегічної конкурентоспроможності об'єкта. Стратегічна конкурентоспроможність об'єкта — це теорія, методика та практика прогнозування нормативів забезпечення конкурентоспроможності в майбутньому, що формується на виході з системи [18, с. 4].

Ю. Полунев стверджує, що конкурентоспроможність країни не означає конкурентоспроможність окремих вітчизняних експортерів або галузей, тобто їх лідерство на окремих міжнародних ринках. Конкурентоспроможність країни — це її здатність створювати внутрішні й зовнішні умови, які дозволяють її бізнесу виробляти товари і послуги, що витримують випробування міжнародними ринками, а її населенню — стабільно підвищувати доходи і якість життя; іншими словами, це здатність країни забезпечити постійне економічне зростання. Конкурентоспроможність країни — потужний аналітичний і політичний інструмент, що виник протягом останніх двадцяти років. Оцінює, як нації (країни) формують своє економічне майбутнє. Сьогодні конкурентоспроможність країни — одна з найвпливовіших концепцій економіки розвитку і практичної політики, оскільки не лише охоплює суто економічні показники, а й оцінює економічні наслідки важливих для стабільного зростання неекономічних явищ, таких, як якість політичних процесів і управління суспільством, рівень освіти, наукова база, верховенство закону, культура, системи цінностей та інформаційна інфраструктура [19].

Юрій Уманців при дослідженні економіки України у вимірі глобальної конкурентоспроможності зазначає, що конкурентоспроможність економіки полягає також в її здатності займати й утримувати стійкі позиції на певних сегментах ринку завдяки:

- а) потужному економічному потенціалу;
- б) стабільному зростанню економіки на інноваційних засадах;
- в) розвиненій системі ринкових інститутів;
- г) володінню інтелектуальним капіталом та інвестиційними ресурсами;
- д) гнучкій системі реагування на зміни світової кон'юнктури та диверсифікації національного виробництва [20, с. 15].

Б. Є. Кваснюк розглядає міжнародну конкурентоспроможність країни як конкурентоспроможність системи державного та суспільного устрою країни і здатність держави до продуманих, цілеспрямованих дій стратегічного характеру, її спроможність забезпечити сталий, динамічний розвиток національної економіки, а відповідно й матеріальний добробут своїх громадян, що не поступається світовим стандартам [21, с. 97–100].

Група вчених національного інституту стратегічних досліджень Я. А. Жаліло, Я. Б. Базилюк, Я. В. Белінецька, провівши узагальнення понятійного апарату конкурентоспроможності, визначають конкурентоспроможність національної економіки як економічну категорію, що характеризує стан суспільних відносин у державі щодо забезпечення умов стабільного підвищення ефективності національного виробництва, адаптованого до змін світової кон'юнктури і внутрішнього попиту на основі розкриття національних конкурентних переваг і досягнення кращих, ніж у конкурентів, соціально-економічних параметрів [8, с. 13]. Ними ж визначені певні характеристики конкурентоспроможності національної економіки як економічної категорії:

По-перше, конкурентоспроможність є атрибутом кожного господарства, яке засноване на поділі праці й товарному обміні і бере участь у світовому поділі праці. Конкурентоспроможність національної економіки виявляється у процесі міжнародних економічних відносин. Прагнення досягти високого рівня конкурентоспроможності є виразом як національних економічних інтересів, так і інтересів окремих фірм, що беруть участь в міжнародних економічних відносинах. А тому процеси нарощування конкурентоспроможності притаманні кожній економіці, в якій діють закони товарного виробництва.

По-друге, конкурентоспроможність національної економіки як характеристика стану господарської системи має внутрішні витoki: вона народжується і розвивається у внутрішньому середовищі країни у процесі конкурентного змагання між суб'єктами економічних відносин.

По-третє, конкурентоспроможність національної економіки потребує постійного розширення джерел для самодостатнього розвитку суб'єктів господарювання, проте водночас ґрунтується на принципах конкурентних взаємовідносин між ними, які призводять до втрати частини прибутку, що міг би бути джерелом розвитку.

По-четверте, вона визначається умовами економічного розвитку країни й залежить від

здатності суб'єктів економічних відносин використовувати ці умови з максимальною ефективністю для себе. Проте конкурентоспроможність національної економіки передбачає передусім високий рівень загального суспільного позитивного ефекту, для досягнення якого ефективність фірм і отримання ними високих прибутків є хоча й необхідною, але не достатньою умовою.

По-п'яте, конкурентоспроможність національної економіки виходить із соціально-економічної оптимальності, досягнутої в суспільстві, за якої позитивні надбання від ефективного використання матеріальних, трудових і організаційних ресурсів балансуються з виконанням соціальних та інших бюджетних програм.

По-шосте, відповідальність за стан конкурентоспроможності національної економіки несе держава. Їй належить провідна роль у визначенні змісту та важелів економічної політики, дотриманні зобов'язань перед світовими організаціями і країнами-партнерами, а, отже, і в застосуванні коригувальних механізмів, здатних абсорбувати негативні чинники внутрішнього та зовнішнього походження і не допустити погіршення соціально-економічних параметрів розвитку країни [8, с. 13–15].

Як бачимо, запропоноване колективом дослідників Національного інституту стратегічних досліджень визначення сутності конкурентоспроможності національної економіки більш повне, ніж у попередніх дослідників, відображає кінцеві цілі забезпечення конкурентоспроможності національної економіки і враховує її композитний ефект.

Важливо визначити складові конкурентоспроможності країни. Так, Міжнародний інститут розвитку менеджменту (Швейцарія, м. Лозанна) сформулював сутність конкурентоспроможності на рівні національної економіки у вигляді так званих «золотих правил»:

- стабільне й передбачуване законодавство;
- гнучка структура економіки;
- інвестиції у традиційні й технологічні інфраструктури;
- стимулювання приватних заощаджень і внутрішніх інвестицій;
- агресивність експорту і привабливість внутрішнього ринку;
- якість, гнучкість і прозорість управління та адміністрування;
- взаємозалежність заробітної плати, продуктивності праці й податків;
- скорочення розриву між мінімальними та максимальними доходами,

зміцнення середнього класу;

інвестиції в освіту та підвищення кваліфікації;

баланс переваг глобалізації економіки та національних особливостей [22, с. 293].

На думку Л. Кириленко, конкурентоспроможність у загальному, макроекономічному аспекті являє собою спроможність підтримувати усталені темпи зростання ВВП (у постійних цінах) у розрахунку на душу населення, що досягається, у першу чергу, завдяки нагромадженню основного капіталу. Таким чином, конкурентоспроможність є важливою соціально-економічною категорією ринкової економіки, яка відображає універсальні властивості й відношення ринкової взаємодії суб'єктів господарювання та закономірності розвитку ринкової організації економічної діяльності взагалі [23, с. 51].

Неоднозначність трактувань в економічній теорії призводить, у свою чергу, до невизначеностей на рівні економічної політики. Категоріальні розбіжності призводять до розмивання цільових пріоритетів політики забезпечення конкурентоспроможності національної економіки.

Отже, поняття конкурентоспроможності національної економіки поки що не знайшло загальновизнаного універсального визначення. Незважаючи на значну кількість робіт, присвячених вивченню конкурентоспроможності, потрібно зазначити, що основне питання при дослідженні національних економік приділяється вивченню й оцінці ефективності ресурсно-виробничого потенціалу економіки в цілому, а більш прогресивне бачення включає важливість інновацій, аналіз конкурентоспроможності країни здійснюється за фактичними даними без урахування стратегічного підходу, що відображається в самому понятті конкурентоспроможності національної економіки.

Таким чином, на основі узагальнення результатів досліджень науковців щодо визначення поняття «конкурентоспроможність національної економіки», аналізу їх переваг і недоліків можна запропонувати уточнене поняття конкурентоспроможності національної економіки. *Конкурентоспроможність національної економіки* — це категорія, що характеризує здатність країни утримувати стійкі конкурентні позиції у світі, досягнувши окреслених стратегічних орієнтирів економічного розвитку, завдяки поєднанню наявних ресурсів і конкурентних переваг на основі «економіки знань».

Висновки. Аналіз сучасної економічної літератури показав відсутність єдиного визначення поняття «конкурентоспроможність національної економіки» у зв'язку з великими рамками охоплення цієї категорії. У той же час спостерігається зростаючий консенсус визначення того, що ця категорія дійсно є однією з головних проблем економічної політики. Практично не приділяється уваги дослідженню конкурентоспроможності з урахуванням стратегічних орієнтирів держави. Перспективами подальших досліджень може бути досконале вивчення наукових підходів, зокрема стратегічного, до управління конкурентоспроможністю національної економіки.

Список використаної літератури

1. Минчинська І. Теоретичні аспекти взаємозв'язку фінансово-економічного стану підприємства та конкурентоспроможності національної економіки [Електронний ресурс] / І. Минчинська. — Режим доступу : http://confnarvat.ua/publ/konf_26_27_kvitnja_2012_r/sekcija_5_ekonomichni_nauki/teoretichni_aspekti_vzajemov_zjazku_finansovo_ekonomichnogo_stanu_pidpriemstv_ta_konkurentospromozhnosti_nacionalnoji_ekonomiki/41-1-0-1838.
2. Портер М. Конкуренція / М. Портер ; пер. с англ. О. Л. Пелявского, А. П. Уриханяна, Е. Л. Усенко, И. А. Шишкиной. — М. : Вильямс, 2005. — 608 с.
3. Багрова І. В. Складові та фактори конкурентоспроможності / І. В. Багрова, О. Г. Нефедова // Вісник економічної науки України. — 2007, — № 1. — С. 11–16.
4. Геєць В. М. Проблемність структурних трансформацій економіки стран с развивающимися рынками / В. М. Геєць // Економіка та прогнозування. — 2009. — № 1. — С. 54–69.
5. Грачевская Н. Обеспечение конкурентоспособности национальной экономики в глобальном постиндустриальном измерении / Н. Грачевская // Економіка України. — 2008. — № 9. — С. 54–63.
6. Мартиненко В. В. Конкурентоспроможність економіки та економічна безпека України : матеріали конференції «Соціум. Наука. Культура, Економіка» (24–26 січня 2012 р.) [Електронний ресурс] / В. В. Мартиненко. — Режим доступу : <http://intkonf.org/martinenko-vv-konkurentospromozhnist-ekonomki-ta-ekonomichna-bezpeka-ukrayini/>.
7. Піддубна Л. І. Конкурентоспроможність економічних систем: теорія, механізм регулювання та управління : монографія / Л. І. Піддубна. — Х. : ВД «ІНЖЕК», 2007. — 368 с.
8. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / [Я. А. Жаліло, Я. Б. Базилук, Я. В. Белінська та ін.] ; за ред. Я. А. Жаліла. — К. : НІСД, 2005. — 388 с.
9. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки) «Шляхом Європейської інтеграції» / А. С. Гальчинський, В. М. Геєць та ін. ; Нац. ін-т стратег. досліджень, Ін-т екон. прогнозування НАН України, М-во економіки та з питань європ. інтеграції України. — К. : ІВЦ Держкомстату України, 2004. — 44 с.
10. Гельвановский М. И. Конкурентоспособность национальной экономики: проблемы статистического сопровождения. Поиск методологической адекватности / М. И. Гельвановский. — М. : ИИЦ «Статистика России», 2009. — 383 с.
11. Дергачова В. В. Міжнародна конкурентоспроможність національної економіки в контексті забезпечення економічного зростання : [монографія] / В. В. Дергачова. — Донецьк : ДонДУЕТ, 2006. — 392 с.
12. Конкурентоспроможність економіки України: стан і перспективи підвищення / за ред. І. В. Крючкової. — К. : Основа, 2007. — 488 с.
13. Фатхутдинов Р. А. Управление конкурентоспособностью организации : учебник / Р. А. Фатхутдинов. — [3-е изд. перераб. и доп.]. — М. : Маркет ДС, 2008. — 432 с.
14. Швиданенко О. А. Глобальна конкурентоспроможність: теоретичні і прикладні аспекти : [монографія] / О. А. Швиданенко. — К. : КНЕУ, 2007. — 307 с.
15. Вальтер Ж. Конкурентоспособность: Общий подход / Ж. Вальтер ; пер. с франц. — М. : Российско-Европейский центр экономической политики, 2005. — 52 с.
16. Офіційний сайт Ради конкурентоспроможності України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.compete.org.ua>.
17. Економічна енциклопедія : у 3 томах. Т. 1 / редкол. : ... С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. — К. : Видавничий центр «Академія», 2000. — 864 с.
18. Фатхутдинов Р. А. Стратегическая конкурентоспособность : учебник / Р. А. Фатхутдинов. — М. : Экономика, 2005. — 504 с.
19. Полунеев Ю. Конкурентоспроможність країни як національна ідея / Ю. Полунеев // Дзеркало тижня. — 2005. — 19 бер. (№ 10) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://dt.ua/ECONOMICS/konkurentospromozhnist_krayini_yak_natsionalna_ideya-42862.html.
20. Уманців Ю. Економіка України у вимірі глобальної конкурентоспроможності / Ю. Уманців // Вісник антимонопольного комітету України. — № 1. — 2011. — С. 14–23.
21. Роль держави у довгостроковому економічному зростанні / за ред. Б. Є. Кваснюка. — К. : Ін-т екон. прогнозув., 2003. — 424 с.

22. Національна економіка : навч. посібник / за заг. ред. В. П. Решетило ; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. — Х. : ХНАМГ, 2009. — 386 с.

23. Кириленко Л. Конкурентоспроможність як категорія ринкової економіки / Л. Ки-

риленко // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. — 2011. — С. 49–52.

Стаття надійшла до редакції 01.08.2012 р.

УДК 338.24:330.34.01

О. В. Половян,

канд. екон. наук,

в. о. провідного наукового співробітника,

Інститут економіки промисловості

НАН України, м. Донецьк

МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДГРУНТЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ЕКОНОМІКИ

Визначено ключові розбіжності між дослідницькими програмами ресурсної економіки, економіки навколишнього середовища й екологічної економіки. Наведено методологічні підстави, основні завдання та напрями дослідження екологічної економіки.

Ключові слова: екологічна економіка, коеволуція, сталий розвиток, економічна й екологічна система.

Господарська діяльність впродовж всієї історії людства вела до постійного зростання навантаження на навколишнє природне середовище. За останні 100 років в атмосферу потрапило більше 1 млн т кремнію, 1,5 млн т миш'яку, близько 900 тис. т кобальту. Спалювання кам'яного вугілля, виробництво цементу та виплавка чавуну дають сумарний щорічний викид пилу в атмосферу, який рівний 170 млн т. Середньорічні темпи приросту викидів шкідливих речовин в атмосферу України за період з 2000 по 2011 р. склали більше 2%. У середньому на одного жителя України доводиться близько 90 кг шкідливих викидів від стаціонарних джерел. У 2010 р. у водоймища країни було скинуто майже 2 млрд м³ забруднених стоків, при цьому майже 18% їх них поступили у водоймища без очищення, а останні 82% поступили недостатньо очищеними. Критичною є ситуація у сфері поводження з відходами. На початок 2011 р. у спеціально відведених місцях накопичилося більше 13 млрд т відходів. Приведені дані свідчать про постійно зростаючу загрозу екологічній безпеці, що вимагає негайних заходів для вирішення даних проблем шляхом включення екологічного імперативу у всі елементи господарського механізму.

Методологічні засади дослідження процесів взаємодії економічних і екологічних систем досліджено в роботах Р. Айреса [1], Н. Андреевої [2], В. Вернадського [3], К. Гофмана [4], Г. Дейлі [5], Р. Костанзи [6], М. Мойсеева [7] та ін. Даними дослідниками проаналізовано теоретичні та практичні положення, підходи до кількісної оцінки, механізми управління, обґрунтовані стратегії досягнення в цьому напрямі. Проте маловивченим залишається питання сумісної еволюції економічної та екологічної систем. Це актуалізує необхідність вирішення проблем теоретико-методологічного і практичного характеру формування механізму регулювання сумісного розвитку економічних і екологічних систем, що є предметом дослідження екологічної економіки. Тому метою роботи є дослідження методологічного підґрунтя, основних завдань і напрямів дослідження екологічної економіки.

Об'єднання екології та економіки в наукову дисципліну «екологічна економіка» остаточно відбулося у 1988 р. шляхом утворення Міжнародного співтовариства екологічної економіки (ISEE). Проте дослідження у цьому напрямку велися з початку 60-х років ХХ ст. Теорія хаосу, нелінійна динаміка, загальна теорія систем, нерівноважна термодинаміка, екосистемна

© О. В. Половян, 2012